

Penkiolikmečių raštingumo lygis pasaulyje

Judit Kadar-Fulop

Bendra Tarptautinio mokinių vertinimo programos apžvalga

Tarptautinio mokinių vertinimo programa – kas tai?

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (*Organization for Economic Cooperation and Development, OECD*) Tarptautinio mokinių vertinimo programa (*Program for International Student Assessment, PISA*) – tai šios organizacijos šalių narių naujo bendradarbiavimo vaisius siekiant įvertinti penkiolikos metų jaunuolių, kurių privalomasis mokymas artėja į pabaigą, pasirengimą priimti šių dienų žinių visuomenės iššūkius.

Tarptautinio mokinių vertinimo programa (TMVP) – kas treji metai atliekamas tyrimas, pradėtas 2000 m. Šiuo tyrimu siekiama įvertinti penkiolikmečių pasirengimą trijose pagrindinėse ugdymo srityse: tikrinama jų skaitymo kultūra, matematikos ir mokslo dalykų išmanymas, kiekviename cikle svarbiausią dėmesį kreipiant į vieną iš šių sričių. 2000 m. pagrindinis TMVP tyrimo dėmesys buvo sutelktas į skaitymo kultūrą, o vertinant kitas dvi sritis, apsiribota trumpesniais testais. 2003 m. TMVP bus tęsiama pagrindinį dėmesį skiriant matematikos, 2006 m. – mokslo dalykų išmanymui, o 2009 m. vėl bus grįžta prie skaitymo. Tačiau kiekviename cikle bus vertinamos visos trys sritys. Į TMVP pamažu bus įtraukiamas įvairių mokomųjų programų išmanymo vertinimas, pradedant problemų sprendimo įgūdžių vertinimu 2003 m.¹

Atliekant tyrimą, iš mokinių reikalaujama suprasti pagrindines sąvokas, įvaldyti tam tikrus procesus ir savo žinias bei įgūdžius pritaikyti įvairiose situacijose. Mokiniai vertinami žvelgiant į priekį, dėmesys daugiau telkiamas į jaunimo gebėjimą panaudoti žinias ir įgūdžius susiduriant su realaus gyvenimo iššūkiais, užuot siekus tik nustatyti, koku lygiu jis išmoko ir įsiminė konkrečią mokyklos programą. Iš to gimsta naujas mokinio vaidmens suvokimas, susikertantis su kai kuriais tradiciniais požiūriais į mokyklos ir mokytojo vaidmenį.

TMVP – pats išsamiausias ir kruopščiausias tarptautinis mėginimas nustatyti ir įvertinti mokinio vaidmenį, surinkti duomenis, kokie veiksniai, susiję su mokiniu, šeima bei mokykla, gali padėti paaiškinti šio vaidmens skirtumus. Vertinimų apimtį ir būdą, taip pat informacijos, kurią reikia surinkti, pobūdį lemia dalyvaujančių šalių vyriausiųjų ekspertų sprendimai, kartu prie šio darbo prisideda ir šalių vyriausybės, besirūpinančios politikos kūrimu. Pagrindinės pastangos ir išteklių skiriami tam, kad vertinama medžiaga būtų kuo įvairesnė kultūros ir lingvistikos požiūriu. Be to, taikomas griežtas vertimo, pavyzdžių atrankos ir duomenų rinkimo kokybės užtikrinimo mechanizmas.

TMVP nubrėžia penkiolikmečių žinių ir įgūdžių kontūrus, atskleidžia būdingus mokinio ir mokyklos bruožus, susijusius su mokymosi rezultatais, ir glaudų konteksto veiksmų bei mokymosi rezultatų ryšį. Taigi TMVP yra labai svarbi analizės ir tyrimų politikos duomenų bazė. Ši programa bus tęsiama trejų metų ciklais, ir kai taps

¹ Straipsnyje apibendrinami vertinimai, 2000 m. atlikti šiose Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) šalyse narėse: Airijoje, Australijoje, Austrijoje, Belgijoje, Čekijoje, Danijoje, Graikijoje, Islandijoje, Ispanijoje, Italijoje, Japonijoje, Jungtinėje Karalystėje, Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, Korėjoje, Lenkijoje, Liuksemburge, Meksikoje, Naujojoje Zelandijoje, Nyderlanduose, Norvegijoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Suomijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Vengrijoje, Vokietijoje; taip pat valstybėse, kurios nėra EBPO šalys: Brazilijoje, Latvijoje, Lichtenšteine, Rusijos Federacijoje. 2002 m. tyrimas taip pat bus atliktas šiose šalyse: Albanijoje, Argentinoje, Bulgarijoje, Čilėje, atskiroje administracinėje Honkongo srityje, Indonezijoje, Izraelyje, Kinijoje, Lietuvoje, Makedonijoje, Peru, Rumunijoje ir Tailande. Slovakija ir Turkija – šalys, kurios į šį tyrimą įsitrauks 2003 m.

prieinami vėlesnių ciklų duomenys, bus galima kryptingai nagrinėti rodiklius, pažymintčius, kaip laikui bėgant kinta rezultatai.

2000 m. Tarptautinė mokinių vertinimo programa

2000 m. šioje programoje buvo tiriamas mokinių skaitymo, matematikos ir mokslo dalykų išmanymas, svarbiausią dėmesį suteikiant į skaitymą. Tyrimai buvo atliekami 32 šalyse, tarp jų 28 Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) šalyse narėse. 2002 m. ši vertinimo sistema bus įdiegta dar 13 valstybių. 2000 m. buvo įvertinta 265 tūkst. mokinių, atstovaujančių beveik 17 mln. penkiolikmečių iš 32 programoje dalyvaujančių šalių. Mokiniais mokykloje reikėjo raštu atsakyti į testų užduotis dalyvaujant nepriklausomiems ekspertams. Be to, 25 šalyse, pasirinktose tarptautiniu mastu, buvo renkami duomenys apie požiūrį į mokymąsi ir kaip mokiniai savo mokymąsi valdo.

TMVP 2000 m. vertinimai vyko pasitelkiant pieštukus ir popieriaus lapus, kiekvienam mokiniui buvo skiriamos dvi valandos. Iš viso buvo įtraukti septynių valandų trukmės vertinimo klausimai, mokiniai gaudavo skirtingus klausimų derinius. TMVP 2000 m. buvo sudaryta iš testų, kuriuose iš kelių pateiktų atsakymų parenkamas vienas teisingas, ir iš klausimų, į kuriuos mokiniai turėdavo suformuluoti savo atsakymą. Paprastai klausimai buvo suskirstyti į dalis, paremtas realaus gyvenimo situaciją apibūdinančiu fragmentu.

Mokiniai atsakydavo į pagrindinės anketos klausimus. Tai trukdavo apie 30 minučių. Dalyvaujantys tarptautiniame tyrime taip pat užpildydavo anketą apie mokymąsi, mokomąją veiklą bei mokėjimą dirbti kompiuteriu. Mokyklos vadovai atsakydavo į anketos klausimus apie savo mokyklą.

Skaitymo kultūros vertinimas TMVP

Skaitymo kultūros sąvokos apibrėžimas TMVP

TMVP labiau vertina ne tai, kaip gerai mokiniys išmokęs skaityti, bet kiek jis gali skaitydamas išmokti. Skaitymo kultūrą TMVP apibrėžia kaip parašyto teksto supratimą, naudojimąsi juo ir apmąstymą norint pasiekti savo tikslus, tobulinti žinias bei gebėjimus ir dalyvauti visuomenės gyvenime.

TMVP šiuo apibrėžimu skaitymo kultūrą traktuoja plačiau nei vien kaip parašyto teksto iššifravimą ir pažodinį suvokimą. Į skaitymą įeina teksto supratimas ir apmąstymas. Skaitymo kultūra apima individo gebėjimą naudotis rašytine informacija siekiant savo tikslų ir kuo įvairesnėse situacijose, kuriose turi veiksmingai funkcionuoti produktyvus rašytinės informacijos naudojimas. Pagrindinė TMVP išplėsto kultūros apibrėžimo esmė – atviresnis žinių, supratimo ir įgūdžių, būtinų norint veiksmingai dalyvauti kasdieniame gyvenime, iškėlimas.

Trys skaitymo sistemos matmenys

2000 m. TMVP buvo panaudota apie 140 skaitymo lygio nustatymo priemonių, tarp kurių buvo skaitymo užduočių, įvairių tekstų ir kontekstų, su kuriais penkiolikmečiai galbūt susidurs ateityje. Sistema, pagal kurią buvo atliekamas TMVP skaitymo vertinimas, atitinkamai apima tris pagrindinius skaitymo matmenis: *procesą, turinį ir kontekstą*.

Procesas. Skaitydamas skaitytojas susiduria su realaus gyvenimo užduotimis, įvairuojančiomis nuo tiksliai fiksuotos informacijos nustatymo (pavyzdžiui, tvarkaraščio duomenų) iki teksto interpretavimo ir jame pateiktos informacijos kritinio vertinimo. TMVP priemonės imituoja užduotis, su kuriomis mokiniai susidurs realiame gyvenime. TMVP testai apima užduotis, kurias atlikdamas skaitytojas turi:

- *susidaryti bendrą platų teksto temų ir keliamų tikslų supratimą;*
- *atkurti skaitomame tekste aiškiai išdėstytą informaciją;*

- *interpretuoti tekstą ar kelias skaitomos medžiagos dalis;*
- *apmąstyti perskaitytos medžiagos turinį;*
- *apmąstyti teksto pobūdį (pavyzdžiui, adekvatumo požiūriu).*

Turinys. Rašytinės medžiagos pateikimo forma ir poreikis ją suprasti įvairuoja. TMVP svarbiausi skirtumai yra tarp:

- *vientisos prozos* (kur tekstas suskirstytas pastraipomis) ir
- *nevientiso teksto* (kur informacija pateikiama lentelėmis, diagramomis, žemėlapiais).

Iš vientisos prozos ištraukų buvo aprašymų, pasakojimų, argumentų, aiškinimų, nurodymų. Nevientisus tekstus sudarė formos, šūkiai ir reklamos, schemos ir diagramos, grafikai, lentelės ir matricos.

Kontekstas. TMVP skaitymo situaciją apibrėžia pagal tai, kaip autorius suprato teksto paskirtį. TMVP priemonėse pasitelkiama tokių kontekstų įvairovė, t. y. tekstai parenkami pagal jų pirminę paskirtį:

- *asmeninio naudojimo* – grožinės literatūros ir informaciniai tekstai, skaitomi iš smalsumo, kaip laisvalaikio ar poilsio veiklos dalis;
- *visuomeninio naudojimo* – oficialūs dokumentai ir informacija apie visuomeninio gyvenimo įvykius;
- *profesinio naudojimo* – šie tekstai buvo kruopščiai parenkami vertinimo požiūriu;
- *mokymosi.*

Skaitomos ištraukos buvo atrenkamos iš gausybės dalyvaujančių šalių ekspertų pasiūlytų ištraukų pagal visų šalių kultūrų kriterijus.

Testo klausimų pobūdis

Skaitymo lygis buvo vertinamas imant įvairius tekstus. Iš kiekvieno teksto mokiniams buvo skiriamas tam tikras skaičius užduočių. Atsakydami į 45 proc. užduočių, mokiniai turėjo pateikti atsakymus. Tai jie galėjo padaryti arba parinkdami trumpą atsakymą iš plačios galimų atsakymų grupės, arba suformuluodami ilgesnį, kuriame būtų vietos ir išsiskiriantiems, savitiems atsakymams, ir priešingam požiūriui. Tokie klausimai paprastai reikalavo iš teksto išplaukiančią informaciją ar idėjas susieti su mokinių patirtimi ar nuomonėmis, atsakymo priimtumas priklausydavo ne tiek nuo mokinio užimamos pozicijos, kiek nuo gebėjimo panaudoti perskaitytą tekstą tai pozicijai įvertinti ar paaiškinti. Dalinis kreditas buvo suteikiamas už teisingus iš dalies ar ne visai išmintingus atsakymus, ir visi šie klausimai buvo pažymimi ranka. Kiti 45 proc. klausimų jau buvo su pateiktais atsakymais, mokiniams tereikėdavo pasirinkti arba vieną iš keturių penkių atsakymų alternatyvų, arba kelis variantus, prie kiekvieno punkto apibraukiant žodį ar trumpą frazę (pavyzdžiui, „taip“ arba „ne“). Atsakydami į dar kitus 10 proc. klausimų, mokiniai turėjo savo atsakymą suformuluoti iš kelių priimtinių atsakymų variantų. Apskritai tik kiek daugiau kaip pusė (55 proc.) skaitymo kultūros vertinimų buvo paremti testais, kuriuose iš kelių pateiktų atsakymų pasirenkamas vienas, ir kitais klausimais su daugiau ar mažiau tiksliai apibrėžtais atsakymais, reikalaujančiais iš juos žyminčiojo tik šiek tiek nuovokumo.

Atsakymų žymėjimas

Renkantis iš kelių alternatyvų, klausimai turi arba teisingą, arba neteisingą atsakymą, o dalinio kredito modelis leidžia praktikuoti sudėtingesnę klausimų žymėjimo būdą. Tam puikiai tinka psichometriniai modeliai, ir kai kuriuo atžvilgiu jie priimtinesni „teisingam ar neteisingam“ traktavimui, kadangi leidžia pasinaudoti platesne informacija, negu pateikiama atsakymuose. Dalinio kredito žymėjimas buvo

taikomas bent keliuose sunkesniuose klausimuose, į kuriuos mokiniai turėjo patys suformuluoti atsakymą. Svarbu priminti, kad atsakymus žymintiems mokiniams buvo patarta nekreipti dėmesio į rašybos ir gramatikos klaidas, nebent jeigu jos būtų labai apsunkinusios prasmės suvokimą, nes šiuo testu rašto kultūra nebuvo vertinama.

Skaitymo pakopos

Kaip jau aiškinta, į TMVP skaitymo kultūros sąvoką įeina trys aspektai, į kuriuos buvo orientuojamas vertinimas. Tai skaitymo užduoties pobūdis, skaitomos medžiagos forma ir struktūra bei teksto kūrimo paskirtis. Pirmuoju aspektu geriausiai atsiskleidžia asmeninė kompetencija. Kiti du priklauso nuo užduoties medžiagos, stengiantis, kad į testus būtų įtraukta tipišku įvairiapusių užduočių pavyzdžių.

Skaitymo užduoties pobūdį, arba *procesą*, galima suskirstyti į tris pakopas:

- informacijos atkūrimo pakopoje atsiskleidžia mokinių gebėjimas nustatyti informacijos vietą tekste;
- teksto interpretavimo pakopoje atsiskleidžia mokinių gebėjimas suvokti prasmę ir daryti išvadas iš rašytinės informacijos;
- apmąstymo ir vertinimo pakopoje atsiskleidžia mokinių gebėjimas susieti tekstą su turimomis žiniomis, idėjomis ir patirtimi.

Be to, kombinuotoje skaitymo kultūros pakopoje susumuojami visų trijų pakopų rezultatai. Šiame straipsnyje daugiausia aptariama kombinuotoji skaitymo kultūros pakopa.

Skaitymo pakopų gradacija

Siekiant suvienodinti mokinių vertinimo balų interpretacijas, buvo sukurta kombinuotoji skaitymo kultūros pakopa, kuri leidžia surinkti vidutiniškai 500 taškų su 100 taškų nukrypimu priklausomai nuo bendro EBPO mokinių balų skaičiaus. Gradavimo sistema rodo, jog beveik du trečdaliai EBPO šalių moksleivių surenka nuo 400 iki 600 taškų. Šie du atramos taškai tai pagrindas vertinant mokinių mokymąsi. Visų trijų pakopų, sudarančių kombinuotąją skaitymo kultūros pakopą, pagrindiniai taškai svyruoja apie 500.

Kiekvienos pakopos taškai rodo meistriškumo laipsnį tam tikru skaitymo kultūros požiūriu. Pavyzdžiui, mažas interpretavimo pakopos taškų skaičius rodo, kad mokinio įgūdžiai suprasti santykius, suvokti prasmę arba daryti išvadas iš vienos ar kelių teksto dalių yra riboti. Ir priešingai – didelis interpretavimo pakopos taškų skaičius rodo, kad mokinio šios srities įgūdžiai yra neprasti. Kiekvienai iš trijų skaitymo kultūros pakopų skirta ir lengvesnių, ir sunkesnių užduočių. Tarp visų šių pakopų nėra hierarchinio santykio. Visos trys skaitymo kultūros pakopos skirstomos į penkis žinių ir įgūdžių lygius.

Skaitymo užduočių gradacija

Kaip ir mokinių vertinimas taškais kiekvienoje TMVP pakopoje, taip ir užduočių sunkumo lygis gali būti skirstomas į pakopas. Už darbą atliekant vertinimo užduotis mokiniai gauna atitinkamų pakopų balus, o užduoties sunkumas nustatomas pagal jos atlikimo vidurkį visose šalyse. Pavyzdžiui, tryliktas skaitymo dalies „Piešiniai ant pastatų sienų (*graffiti*)“ klausimas reikalauja iš mokinių palyginti teiginius, išdėstytus dviejuose trumpuose tekstuose, aprašančiuose pačių autorių nuomonę ir požiūrį į piešinius ant pastatų sienų. Šio klausimo sunkumo lygis šalies mastu įvertintas 471 tašku, o tai reiškia, kad mokinytis, kuris įvertintas 471 tašku, geba atlikti tokio sunkumo lygio užduotis.

Penkiolikmečių skaitymo meistriškumas

Meistriškumo lygiai

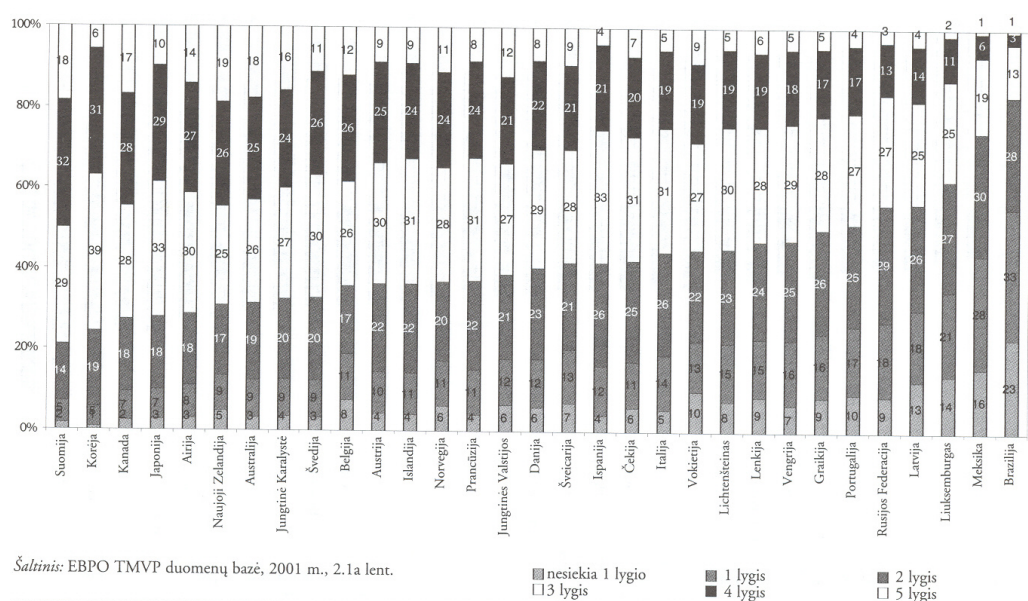
TMVP buvo nustatyti penki skaitymo lygiai (žr. 1 pav.). *Penktasis lygis* atitinka didesnę nei 625 taškų skaičių (vertinant pagal jau aprašytą standartinę pakopą). *Ketvirtasis lygis* – nuo 553 iki 625 taškų, *trečiasis* – nuo 481 iki 552, *antrasis* – nuo 408 iki 480 ir *pirmasis lygis* nuo 335 iki 407.

Gali atrodyti, jog meistriškumo lygiai – tai mokytojų nustatyti įvertinimai. Tačiau yra du esminiai skirtumai. Mokytojų nustatytuose lygiuose atsižvelgiama į mokinių pažangą, palyginti su ankstesniais jų laimėjimais, ir į kitus klasės mokinius, o TMVP lygiai pagrįsti darbo momentišku ir mokinių užduoties atlikimo lyginiu su „tarptautine EBPO klase“. Antra, įprastoje klasėje užduoties atlikimo kriterijus apibrėžia mokomosios programos ir egzaminų reikalavimai. TMVP meistriškumo lygių kriterijai remiasi ekspertų atliktais skaitymo užduočių, su kuriomis EBPO šalių suaugusieji susiduria įvairiose kasdienio gyvenimo situacijose, tyrimais.

Skaitymo balų išreiškimas atitinkamais lygiais – naujas TMVP dalykas. Skaidymas į užduoties sunkumo ir atlikimo lygius sudaro sąlygas ne tik suskirstyti mokinių darbus į tam tikras kategorijas, bet ir apibūdinti, ką jie gali. Kiekvienas aukštesnis skaitymo lygis susijęs su vis sunkesne užduotimi. Visų skaitymo kultūros lygių užduotis išnagrinėjo ekspertų grupės, kurios aptarė lygių ypatybes ir reikalavimus bei atskyrė atitinkamai ir nuo aukštesnių, ir nuo žemesnių lygių. Taip nustatytas užduoties sunkumo lygis tuomet buvo patvirtinamas empiriškai, remiantis tuo, kaip užduotį atliko dalyvaujančių šalių mokiniai.

Atitinkamo lygio mokiniai demonstruoja ne tik su tuo lygiu susijusias žinias ir įgūdžius, bet ir žemesniuose lygiuose reikalaujamą meistriškumą. Taigi visi trečiojo lygio kursą mokantys mokiniai mokės ir pirmojo bei antrojo lygio kursą. Tikimasi, jog visi tam tikro lygio mokiniai teisingai atsakys bent į pusę to lygio klausimų. Mokiniai, kurių taškų skaičius mažesnis nei 335, t. y. tie, kurie nepasiekia pirmojo lygio, neturi pačių pagrindinių TMVP siekiamų įvertinti įgūdžių.

1 pav. Kiekvieną skaitymo meistriškumo lygį pasiekusių penkiolikmečių procentas

Penktasis meistriškumo lygis (daugiau kaip 625 taškai)

Penktojo lygio mokiniai gauna daugiau kaip 625 taškus. Jie sugeba atlikti sudėtingas skaitymo užduotis, tokias kaip:

- valdyti nežinomame tekste sunkiai surandamą informaciją;
- nuodugniai tokį tekstą suprasti ir numanyti, kokia jame pateikta informacija siejama su užduotimi;
- remdamiesi diferencijuotomis žiniomis ir derindami sąvokas, kritiškai vertinti ir kelti hipotezes, kurios gali prieštarauti tikimybei.

Penktojo lygio užduočių pavyzdžiai

Mokiniam buvo parodyta darbingo amžiaus šalies gyventojų medžio pavidalo diagrama ir konkrečių darbininkų statuso aprašymas. Mokiniai turėjo nuspręsti, kuriai diagramos kategorijai priskirti kiekvieną darbininką. Remdamiesi anaipol ne ryškiai matomomis išnašomis, jie turėjo sugalvoti, pagal kokius kriterijus klasifikuoti darbininkus, įtrauktus į šios diagramos struktūrą ir turinio. Tai interpretavimo pakopos užduotis, vertinama 727 taškais.

Mokiniam buvo pateiktas kadrų skyriaus pranešimas apie tarnybą, padedančią susirasti darbą. Jie turėjo sugalvoti, kokiais dviem būdais ši tarnyba galėtų padėti žmonėms, praradusiems darbą. Netiesiogiai išdėstytą informaciją reikėjo atskirti nuo klaidinančios, kurią nesunku buvo palaikyti reikiama informacija. Informacijos atkūrimo pakopos užduotis vertinama 655 taškais.

Perskaitę trijų puslapių apsakymą apie moters nuotykius, mokiniai turėjo pasakyti, ar, jų manymu, istorijos pabaiga tinkama, ar ne, ir paaiškinti, kodėl taip mano. Norėdami gauti visą kreditą, jie turėjo įvertinti pabaigą temos baigtinumo požiūriu, paskutini sakini susiedami su pagrindine apsakymo gija, idėja ar metafora. Apmąstymo ir vertinimo pakopos užduotis vertinama 652 taškais.

Apskritai penktąjį lygį atitinka 10 proc. moksleivių meistriškumas. Tokį meistriškumo lygį pasiekusių mokinių procentas svyruoja nuo daugiau kaip 15 proc. Australijoje, Jungtinėje Karalystėje, Kanadoje, Naujojoje Zelandijoje ir Suomijoje iki 5 proc. Brazilijoje, Ispanijoje, Latvijoje, Liuksemburge, Meksikoje, Rusijos Federacijoje ir Portugalijoje.

Penktąjį lygį pasiekusių mokinių proporcija priklauso ne tik nuo bendro mokinių pasirodymo, bet ir nuo įvertinimo svyravimų dydžio šalies viduje. Pavyzdžiui, Korėjoje penktąjį lygį pasiekia tik 6 proc. mokinių, bet ne daugiau kaip 6 proc. - pirmąjį arba ir žemesnį lygį. Ir priešingai - Jungtinėse Valstijose ir Norvegijoje penktąjį lygį pasiekia dvigubai daugiau mokinių (12 ir 11 proc.), tačiau net 18 ir 17 proc. tik pirmąjį lygį.

Įvairiose šalyse mokinių stipriosios ir silpnosios vietos taip pat skiriasi. Pavyzdžiui, Australijoje, Belgijoje, Suomijoje ir Švedijoje santykiškai daugiau mokinių penktąjį lygį atitinka informacijos atkūrimo pakopoje negu apmąstymo ir įvertinimo pakopoje.

Ir priešingai - Kanadoje bei Jungtinėje Karalystėje apmąstymo ir įvertinimo pakopoje išryškėjęs aukštesnis nei informacijos atkūrimo ir interpretavimo pakopose procentas rodo, jog bendras puikus meistriškumas pasiekiamas įvairiais būdais. Ar giliai šie skirtumai išsiskynę įvairioje ugdymo veikloje ir mokymo metoduose - tai įdomus klausimas, galbūt sutelksiantis glaudžiau bendradarbiauti įvairių šalių metodologus.

Ketvirtasis meistriškumo lygis (553-625 taškai)

Mokiniai, pasiekę ketvirtąjį meistriškumo lygį, geba atlikti sunkias skaitymo užduotis, tokias kaip:

- atrasti įterptą informaciją;
- suvokti prasmę iš kalbos niuansų;
- kritiškai įvertinti tekstą.

Ketvirtojo lygio užduočių pavyzdys

Mokiniai turėjo peržiūrėti du internetu atsiųstus laiškus, kuriuose išdėstytos prieštaringos nuomonės dėl piešinių ant pastatų sienų (*graffiti*). Jie turėjo pakomentuoti, kuris laiškas geriau parašytas, analizuodami rašymo stilių ir argumentų išdėstymą, o ne tik paprastai aptardami, kas laiškuose rašoma. Norėdami tai padaryti, turėjo apibendrinti, kas yra geras rašymas. Ši apmąstymo ir vertinimo pakopos užduotis vertinama 581 tašku.

Jungtinėje EBPO srityje 31 proc. mokinių pasiekė ketvirtą lygį slenkstį. Pusė Suomijos mokinių ir 40 ar daugiau procentų Airijos, Australijos, Jungtinės Karalystės, Kanados ir Naujosios Zelandijos mokinių prilygo bent ketvirtajam lygiui.

Trečiasis meistriškumo lygis (481-552 taškai)

Trečiojo meistriškumo lygio mokiniai geba atlikti vidutinio sunkumo skaitymo užduotis, tokias kaip:

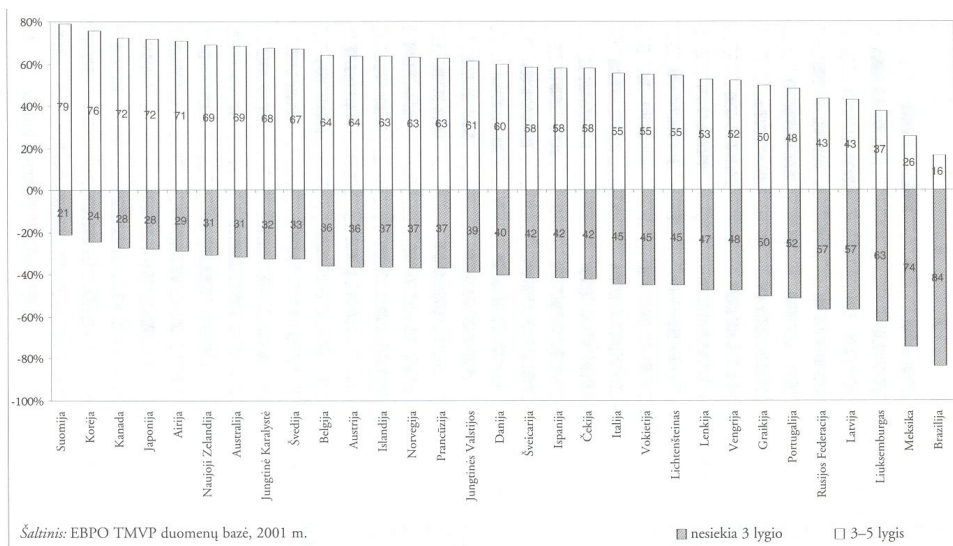
- atrasti daugialypes informacijos dalis;
- nustatyti įvairių teksto dalių ryšį;
- susieti tai su turimomis kasdienio gyvenimo žiniomis.

Trečiojo lygio užduočių pavyzdys

Mokiniai, remdamiesi dviejų diagramų (viena apie istoriškai svarbų Čado ežero vandens lygį, kita apie tai, kada ant greta esančių uolų piešiniuose pasirodė įvairūs žvėrys) informacija, turėjo nustatyti, kad pasibaigus krintančio vandens lygio laikotarpiui išnyko kai kurie žvėrys. Jie turėjo susieti dviem skirtingais būdais pateiktą informaciją. Interpretavimo pakopos užduotis vertinama 508 taškais.

Jungtinėje EBPO srityje 60 proc. mokinių yra pasiekę bent jau trečiąjį meistriškumo lygį. Devynių šalių (Suomijos, Korėjos, Kanados, Japonijos, Airijos, Naujosios Zelandijos, Australijos, Jungtinės Karalystės ir Švedijos) dviejų trečdalių ar daugiau mokinių meistriškumas atitinka bent jau trečiąjį lygį. Ir priešingai Meksikoje ir Brazilijoje trečiąjį lygį pasiekė tik 26 ir 16 proc. mokinių (žr. 2 pav.).

2 pav. Trečiąjį ir aukštesnį (žemesnį) skaitymo meistriškumo lygį pasiekusių penkiolikmečių procentas

Antrasis meistriškumo lygis (408-480 taškų)

Antrąjį meistriškumo lygį pasiekę mokiniai sugeba atlikti pagrindines skaitymo užduotis, tokias kaip:

- rasti tiesiogiai pateiktą informaciją;
- daryti įvairaus pobūdžio žemo lygio išvadas;
- nustatyti, ką reiškia aiškiai apibrėžta teksto dalis, ir, pasinaudodami trupučiu pašalinių žinių, ją suprasti.

Antrojo lygio užduočių pavyzdys

Perskaitę trumpą Jeano Anouilh'aus pjesės dalį, mokiniai turėjo nustatyti, apie ką ši pjesė, kurioje vienas veikėjas krečia pokštus kitam. Užduotimi, kurioje iš kelių pateiktų atsakymų pasirenkamas vienas, klausama, kokių tikslu pokštaujama. Pagrindinei teksto idėjai nustatyti tereikia žemo lygio išvadų. Interpretavimo pakopos užduotis vertinama 423 taškais.

Jungtinėje EBPO srityje 82 proc. mokinių meistriškumas atitinka bent jau antrąjį lygį. Šį lygį yra pasiekę nuo 14 iki 30 proc. mokinių.

Pirmasis meistriškumo lygis (335-407 taškai)

Mokiniai, pasiekę pirmąjį meistriškumo lygį, geba atlikti tik visiškai paprastas TMVP parengtas skaitymo užduotis, tokias kaip:

- rasti tekste atskirą informacijos dalį;
- nustatyti pagrindinę teksto idėją;
- paprastai susieti su kasdienėmis žiniomis.

Pirmojo lygio užduočių pavyzdžiai

Mokiniams buvo parodytas jaunimui skirtas žurnalo straipsnis, analizuojantis DNR testų eigą ir tikslus. Užduotis, kurioje iš kelių pateiktų atsakymų pasirenkamas vienas, reikalavo iš mokinių paprasčiausiai suprasti, kad pagrindinis autoriaus tikslas - informuoti, o ne įspėti, linksminti ar įtikinti. Interpretavimo pakopos užduotis vertinama 406 taškais.

Mokinių buvo paklausta apie sakinį iš straipsnio apie sportinius batelius, kuriame nagrinėjamos batelio, padedančio išvengti pėdos sužalojimo, savybės. Užduotis, kurioje iš kelių pateiktų atsakymų pasirenkamas vienas, reikalavo iš mokinių nustatyti dviejų sakinio dalių sąsają: antroje sakinio dalyje pateikiamas problemos, išdėstytos pirmojoje dalyje, sprendimas (o ne iliustravimas, pakartojimas ar prieštaravimas). Apmatymo ir įvertinimo pakopos užduotis vertinama 402 taškais.

Perskaičius trumpą nuotykių apsakymą, mokiniams buvo duota užduotis iš kelių pateiktų atsakymų pasirenkant vieną atsakyti, kas nutiko po pacituotos trumpos ištraukėlės. Atsakymas buvo aiškiai išdėstytas pasakojimo forma ir nesunkiai suprantamas iš tekste pateiktos informacijos. Informacijos atkūrimo pakopos užduotis vertinama 367 taškais.

Jungtinėje EBPO srityje pirmąjį lygį atitiko 12 proc. mokinių, 06 proc. mokinių meistriškumas buvo už šį lygį žemesnis. Tik 7 proc. Suomijos, 6 proc. Korėjos, 9 proc. Kanados ir 14 proc. Japonijos mokinių meistriškumas prilygo pirmajam lygiui arba buvo už jį žemesnis. Brazilija, Meksika, Liuksemburgas, Latvija, Rusijos Federacija, Portugalija, Graikija, Lenkija, Vengrija, Vokietija, Lichtenšteinas ir Šveicarija – tai šalys, kuriose šis santykis siekia 20 proc. Brazilijoje, Meksikoje, Liuksemburge, Latvijoje, Portugalijoje ir Vokietijoje nuo 10 iki 23 proc. mokinių meistriškumas nesiekia pirmojo lygio, t. y. jie neturi pagrindinių įgūdžių, kuriuos nori įvertinti TMVP.

Susidomėjimas ir įsitraukimas į skaitymą

Kiekvienos šalies mokiniai, kurie labiausiai teigiamai įsitraukę į skaitymą ir nepaprastai juo susidomėję, dažnai pasirodo bent vienu meistriškumo lygiu geriau nei tie, kurie mažiausiai juo domisi. Ir atvirkščiai – tie visų šalių mokiniai, kurie

įsitraukimo į skaitymą skalėje yra paskutinėje vietoje, meistriškumo skalėje paprastai irgi užima paskutinę vietą.

Tačiau šalys, kuriose bendras susidomėjimo skaitymu vidurkis didelis, nebūtinai pasirodo geriau nei tos, kuriose tas vidurkis yra mažas. Kai kurios šalys, kuriose skaitymo meistriškumas didesnis nei bendras vidurkis, tokios kaip Austrija ir Koreja, rodo menką domėjimąsi skaitymu, palyginti su šalimis, kuriose yra santykiškai daugiau aistringų skaitytojų, tokiomis kaip Portugalija ar Latvija. Suomijoje, kur didelis ir skaitymo meistriškumas, ir susidomėjimas skaitymu, palyginti su kitomis šalimis, net ir menkiausiai skaitymu besidominčių mokinių (esančių paskutinėje vietoje) bendras skaitymo meistriškumas yra didesnis už labiausiai skaitymu besidominčių Liuksemburgo, Meksikos ar Brazilijos mokinių.

*Domėjimasis skaitymu*². Maždaug pusė TMVP apklaustų penkiolikmečių skaitymą vertina teigiamai. Vidutiniškai 21 proc. mokinių iš EBPO šalių sutinka, kad skaitymas yra malonus dalykas ir kad jie nenorėtų jo atsisakyti, kiti 27 proc. su šiuo teiginiu sutinka tik iš dalies. 28 proc. mokinių taip pat nurodo, kad skaitymas visiškai patraukia jų dėmesį, o dar 29 proc. su šiuo teiginiu sutinka tik iš dalies. Kiekvienoje šalyje mergaitės skaitymu linkusios domėtis labiau nei berniukai (kalbant apie matematiką, vyrauja priešinga tendencija).

*Įsitraukimas į skaitymą*³. Vidutiniškai 44 proc. EBPO šalių mokinių pažymėjo, kad skaito tik norėdami gauti reikiamos informacijos, o daugiau kaip trečdalis prisipažino, kad skaito tik tuomet, kai privalo tai daryti. 21 proc. visiškai pritarė teiginiui, kad skaitymas – tuščias laiko švaistymas.

Laikas, praleistas skaitant savo malonumui (žr. 3 pav.). EBPO šalyse vidutiniškai 32 proc., 0 Austrijoje, Belgijoje, Vokietijoje ir Jungtinėse Valstijose – daugiau kaip 40 proc. mokinių pažymėjo, kad jie niekada neskaito savo malonumui. Bendras neskaitančiųjų savo malonumui meistriškumas visose šalyse yra daug mažesnis už tų, kurie pasisakė skaitantys savo malonumui. Mergaitės skaityti savo malonumui linkusios labiau nei berniukai: apskritai 45 proc. EBPO šalių mergaičių kasdien skaito daugiau nei 30 minučių, tuo tarpu tik 30 proc. berniukų tiek pat skaito savo malonumui.

Kaip mokiniai mokosi mokytis

Be žinių ir įgūdžių, kurių mokiniai įgyja per nustatytą skaičių mokyklinio ugdymo metų, tokios pat svarbios ir bendresnės mokymo išdavos, ruošiančios dirvą visą gyvenimą trunkančiam mokymuisi. Per mokykloje praleistus metus mokiniai turi išmokti savo mokymosi procesą valdyti, t. y. gebėti nusistatyti tikslus, jų siekti, stebėti savo daromą pažangą, tinkamai derinti mokymosi metodus ir įveikti mokymosi sunkumus. TMVP mokinių buvo teirujamasi apie jų mokymosi strategiją ir nuostatas. Savarankiško mokymosi, įsiminimo ir minties plėtojimo metodų, mokymosi lenktyniaujant ir bendradarbiaujant įvaldymo indeksai buvo apskaičiuoti remiantis mokinių apklausa.

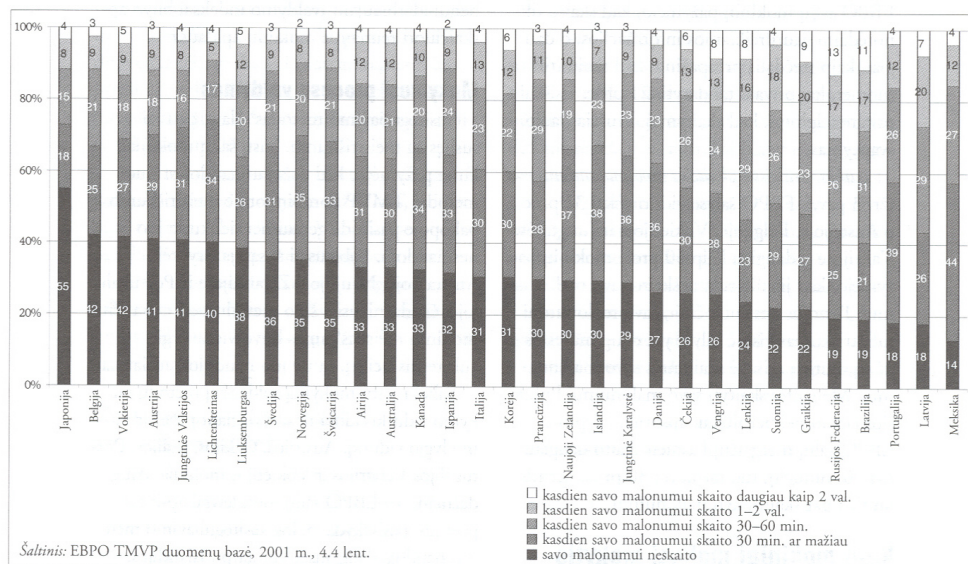
² Domėjimosi skaitymu rodiklis grindžiamas mokinių atsakymais į šiuos klausimus: a) skaitymas yra malonus dalykas, nenorėčiau jo atsisakyti; b) skaitau laisvalaikiu; c) kartais skaitymas visiškai patraukia mano dėmesį.

³ TMVP *įsitraukimo į skaitymą* rodiklis buvo išvestas iš mokinių atsakymų į šiuos teiginius: skaitau tik tuomet, kai privalau tai daryti; skaitymas – vienas didžiausių mano pomėgių; man patinka kalbėtis apie knygas su kitais žmonėmis; man sunku pabaigti knygas; jaučiuosi laimingas, gavęs dovanų knygą; man skaitymas – tuščias laiko švaistymas; mėgstu lankytis knygyne ar bibliotekoje; skaitau tik norėdamas gauti reikiamos informacijos; negaliu ramiai sėdėti ir skaityti ilgiau kaip kelias minutes. Buvo taikomos keturios atsakymų kategorijos: „visiškai nepritariu“, „nepritariu“, „pritariu“ ir „visiškai pritariu“.

Mokymosi proceso valdymas

Susireguliuavimo metodas⁴ glaudžiausiai susijęs su meistriškumu. Visų šalių mokiniai, kurie pažymėjo, kad dažniau naudojasi šiuo metodu, TMVP kombinuotoje meistriškumo pakopoje pasirodė geriau nei tie, kurie jį nesinaudojo. Labiausiai ši sąsaja išryškėjo Australijoje, Naujojoje Zelandijoje ir Portugalijoje: čia dažniausiai šiuo metodu besimokančių mokinių meistriškumas buvo vienu lygiu aukštesnis nei tų, kurie jį naudojo rečiausiai.

3 pav. Laikas, kurį penkiolikmečiai praleidžia skaitydami savo malonumui

Šalies mastu mokymą valdančių metodų taikymo vidurkis kinta neatsižvelgiant į meistriškumo lygio vidurkį. Austrijos, Čekijos, Italijos, Portugalijos Vengrijos ir Vokietijos mokiniai daug dažniau, nei EBPO šalių moksleiviai apskritai paėmus, pasisakydavo, jog susireguliuavimo metodus naudoja daugiausia, tuo tarpu Islandijos, Korėjos, Norvegijos ir Suomijos moksleiviai prisipažindavo juos naudojantys rečiausiai. Tačiau pastarosios šalių grupės bendras meistriškumo vidurkis gerokai aukštesnis nei šalių, kurių moksleiviai teigė dažnai naudojasi savarankiško mokymosi metodais. Kyla klausimas, kodėl taip yra.

*Įsiminimo*⁵ ir *minties plėtojimo*⁶ metodai. Minties plėtojimo metodų taikymas neabejotinai visose šalyse susijęs su meistriškumu, tuo tarpu dažno įsiminimo metodo taikymo ir meistriškumo sąsaja nėra tokia ryški. Visų šalių duomenys rodo, kad

⁴ Rodiklis pagrįstas atitinkamu mokinių pritarimu šioms teiginiais apie mokymąsi: mokytis pradėdau pirmiausia išsiaiškinęs, ką būtent man reikia išmokti; prisiverčiu patikrinti, ar prisimenu, ką išmokau; stengiuosi išsiaiškinti, kurių sąvokų vis dar gerai nesupratau; įsitikinu, kad prisimenu svarbiausius dalykus; jei mokydamasis ko nors nesuprantu, ieškau papildomos informacijos, kad galėčiau tai išsiaiškinti. Kaip ir visose mokymosi įpročių pakopose, buvo taikomos keturios atsakymų į kiekvieną teiginį kategorijos: „nepritariu“, „iš dalies nepritariu“, „iš dalies pritariu“ ir „pritariu“.

⁵ *Įsiminimo* metodo taikymo rodiklis pagrįstas atitinkamu mokinių pritarimu šioms teiginiais apie mokymąsi: stengiuosi įsiminti viską, kiek tik įmanoma aprėpti; kuo daugiau įsimenu; įsimenu visą naują medžiagą, kad galėčiau ją atkartoti; nuolat sau pakartoju medžiagą.

⁶ *Minties plėtojimo* metodo taikymo rodiklis remiasi atitinkamu mokinių pritarimu šioms teiginiais apie mokymąsi: naują medžiagą stengiuosi susieti su žiniomis, įgytomis kitų dalykų pamokose; apskaičiuoju, kiek informacija gali būti naudinga realiame gyvenime; stengiuosi geriau suvokti medžiagą, siedamas ją su man jau žinomais dalykais; išnagrinėju, kaip naujoji medžiaga dera su mano jau išmoktais dalykais. Buvo pasitelktos keturios atsakymų kategorijos: „visiškai nepritariu“, „nepritariu“, „pritariu“ ir „visiškai pritariu“.

minties plėtojimo metodas su mokinių meistriškumu siejasi glaudžiau. Iš to išplaukia išvada, kad svarbu mokinius skatinti mokyklose dirbti minties plėtojimo metodu, verčiančiu mokytis labiau apmąstant, ką privalu išmokti, o ne paprastai mechanškai įsimenant, kaip vis dėlto dauguma žmonių intuityviai įpratę mokytis.

Apskritai įvairiose šalyse minties plėtojimo ir įsiminimo metodų taikymo dažnumas, kaip parodė tyrimas, labai skiriasi. Vis dėlto beveik visų šalių berniukai minties plėtojimo metodu yra linkę naudotis dažniau nei mergaitės, nors kalbant apie įsiminimo techniką vyrauja priešingas reiškinys – šį metodą, regis, dažniau renkasi mergaitės.

Mokymasis lenktyniaujant ir bendradarbiaujant

Abi – ir *mokymosi lenktyniaujant*⁷, ir *mokymosi bendradarbiaujant*⁸ – nuostatos padeda mokiniams panaudoti savo mokymosi gabumus. Mokiniai, mėgstantys mokytis bendradarbiaudami, paprastai pasirodo geriau už to nemėgstančius. Taip pat ir tie, kurie mėgsta mokytis lenktyniaudami, paprastai pralenkia to nemėgstančius.

Matyt, entuziastingi mokiniai savo metodus taiko konkrečiai mokymosi situacijai ir nesiriboja koku nors vienu metodu.

TMVP rezultatai leidžia daryti išvadą, kad mokykla bei mokytojai, supažindindami mokinius su abiem šiomis atmainomis – mokymusi bendradarbiaujant ir mokymusi lenktyniaujant, – skatina veiksmingą mokymąsi, o tai pagrindžia šiuolaikinių metodologų keliamą mintį, kad mūsų dienomis būtina akcentuoti mokymosi grupėmis ir mokymosi lenktyniaujant veiklą. Juo labiau kad lenktyniavimo nuostatos be didelio įsikišimo ir su palaikymu plėtojamos namuose, tuo tarpu teigiamas požiūris į mokymąsi bendradarbiaujant ir veiksminga mokymosi grupėmis technika dažnesni mokyklose, kur mokiniai paprastai mokosi suskirstyti į grupes.

Iš TMVP aiškėja, kad mokykla turi padėti mokiniams suvokti ir tobulinti metodus, labiausiai skatinančius mokymąsi. Iš to jie gaus naudos būdami mokykloje, bet potencialią ir netgi daug didesnę naudą gaus tada, kai būdami suaugę gebės mokytis mažiausiomis pastangomis. Vis dėlto sunku pasakyti, nuo kada šis refleksyvus požiūris į mokymąsi turėtų būti ugdomas. Atrankinėse sistemose, kur kriterijų neatitinkančiam moksleiviui anksti užkertami tolesni takai, visapusiškai savarankišku mokiniu pravartu tapti gana anksti. Tad nenuostabu, kad tokiose šalyse išsilavinę tėvai skatina vaikus išmokti susiregulavimo technikos arba patys jiems tiesiogiai pagelbėdami, arba siūlydami lankyti papildomus kursus. Neatrankinėse sistemose arba ten, kur atranka vyksta gana vėlai, mokiniai turi daugiau laiko išbandyti įvairius mokymosi metodus ir išsiugdyti savą mokymosi stilių. Taip pat galimas daiktas, kad mokyklose ar mokyklų sistemose, kuriose lygiagrečiai taikomi įvairūs mokymosi metodai, skirtingų metodų nauda suvokiama vėliau negu ten, kur tenkinamasi tik kuriuo nors metodu.

Šeimos socialinės padėties įtaka

Tyrimai rodo, o ir patirtis patvirtina, kad mokykloje geriau sekasi mokiniams, kurie kilę iš šeimų, labiau išprususių tėvų išsilavinimo, įgytos profesijos ir namuose sukaupę išteklių požiūriu. TMVP sudarė sąlygas tarptautiniu mastu panagrinėti tiek

⁷ *Mokymosi lenktyniaujant* metodo taikymo rodiklis nustatytas remiantis atitinkamu mokinių pritarimu šioms teiginiais: man patinka siekti būti geresniam nei kiti mokiniai; siekis būti geresniam už kitus mane skatina gerai dirbti; norėčiau būti pats geriausias kokio nors dalyko mokiny; mėgindamas daryti geriau už kitus, greičiau išmokstu medžiagą.

⁸ *Mokymosi bendradarbiaujant* metodo taikymo rodiklis pagrįstas atitinkamu mokinių pritarimu šioms teiginiais: man patinka dirbti kartu su kitais mokiniiais; daugiausia išmokstu dirbdamas kartu su kitais mokiniiais; geriausiai darbą atlieku dirbdamas su kitais mokiniiais; man patinka padėti kitiems grupės nariams gerai atlikti darbą; rengiant koki nors projektą, pravartu kartu susieti visų mokinių idėjas.

šios sąsajos stiprumą, tiek jos svarbą aiškinantis mokinių mokslo laimėjimų skirtumus įvairiose šalyse.

Pagrindinės išvados

TMVP nustatė, kad šeimos išsilavinimo ir sėkmingo mokinių mokymosi ryšys vienoje šalyje labai skiriasi nuo kitų šalių⁹. Bendrą šalies meistriškumo lygį galima sieti su skirtingu socialinės lygybės mastu. 4 paveiksle šalys sugrupuotos pagal socialinių-ekonominių ir kultūros pagrindų įtakos stiprumą bei pagal bendrą meistriškumo lygį. Islandijoje, Japonijoje, Kanadoje, Korėjoje, Suomijoje ir Švedijoje didesnis nei vidutinis meistriškumo lygis siejamas su aukštu socialinio teisingumo lygiu, tuo tarpu Australijoje, Belgijoje ir Jungtinėje Karalystėje socialinė-ekonominė nelygybė labai iškerojusi, tad ir vidutinis meistriškumo lygis taip pat yra aukštas. Tarp šalių, kurių bendras pažangumo lygis už vidutinį žemesnis, Čekija, Liuksemburgas, Vengrija ir Vokietija pasižymi didele socialine ugdymo nelygybe, o Italijos, Ispanijos, Meksikos ir Rusijos Federacijos ugdymo sistemose tokios nelygybės, regis, neįdomia.

4 pav. Socialinės-ekonominės padėties įtaka mokinio mokymosi sėkmei kombinuotoje skaitymo raštingumo skalėje

	Didelė socialinės-ekonominės nelygybės įtaka	Vidutinė socialinės-ekonominės nelygybės įtaka	Menka socialinės-ekonominės nelygybės įtaka
Pažangumas, aukštesnis nei EBPO vidurkis	Austrija, Belgija, Jungtinė Karalystė	Airija, Austrija, Naujoji Zelandija	Islandija, Japonija, Kanada, Korėja, Suomija, Švedija
Pažangumo rodiklis	Jungtinės Valstijos, Prancūzija, Šveicarija	Danija, Norvegija	
Pažangumas, žemesnis nei EBPO vidurkis	Čekija, Liuksemburgas, Vengrija, Vokietija	Brazilija, Graikija, Lenkija, Lichtenšteinas, Portugalija	Italija, Ispanija, Meksika, Rusijos Federacija

Šaltinis: EBPO TMVP duomenų bazė, 2001 m., 8.11ent.

Viena vertus, pavyzdžiui, Korėjoje tarp ekonominio, socialinio ir kultūrinio statuso apatinio ir viršutinio sluoksnių yra palyginti mažas skirtumas – tik 33 taškai. Antra vertus, Šveicarijoje ir Vokietijoje šis skirtumas yra apie 114 taškų, t. y. daugiau nei vienas meistriškumo lygis.

Tai, žinoma, nereiškia, kad mokiniai iš nepasiturinčių šeimų prastai mokosi. Kai kuriose šalyse net žemiausio sluoksnio mokinių pažangumas labiau vidutinis nei žemas. Pavyzdžiui, Kanados, Korėjos ir Suomijos mokiniai, pagal tėvų profesinį statusą priskirti žemiausiam sluoksniui, surinko taškų skaičių, didesnę už bendrą EBPO šalių mokinių vidurkį (500).

Kokia šeimos socialinės padėties reikšmė?

TMVP atskleidė kai kuriuos šeimos išsilavinimo veiksnius, kurie daro nepaprastą įtaką mokinių laimėjimams ar nesėkmėms. Geresnis tėvų išsilavinimas, artimesnis tėvų ir vaikų socialinis bei kultūrinis bendravimas siejami su geresniu mokinių mokymusi. Kai kiti šeimos socialinės padėties veiksniai vienodi, kiekvienai papildomi tėvų išsilavinimo metai prideda dar apie 4,7 taško prie mokinio skaitymo balų. TMVP taip

⁹ TMVP nustatyti ekonominio, socialinio ir kultūrinio statuso, pagrįsto tėvų įgyta profesija, aukštuoju išsilavinimu, šeimos gerove, kultūrinėmis vertybėmis ir veikla mokinių namuose, rodikliai pripažįstami tarptautiniu mastu.

pat mokinių teiravosi, kaip jie su tėvais bendrauja: pradedant knygų aptarimu ir baigiant bendru valgymu prie vieno stalo. Tų, kurie bendravo daugiau, skaitymo balas buvo aukštesnis už vidurkį. Taigi kultūrinis bendravimas (pavyzdžiui, knygų aptarimas) už socialinį bendravimą svarbesnis.

Turtingesnių šeimų vaikai linkę geriau mokytis, bet jų rezultatai priklauso nuo ryšio su vertybėmis, laikomomis klasikine kultūra, stiprumo. Mokinių teirautasi apie jų namų vertybių kategorijas. Turtingiausių šeimų vaikai paprastai mokosi geriau nei neturtingiausių, tačiau daugelyje šalių šie skirtumai yra kuklūs. Didesnė pažangumo garantija yra tai, ar mokinių namuose yra daiktų, susijusių su klasikine kultūra, tokių kaip literatūros ar meno kūriniai. Nors tokie „pranašumai“ siejami su kitais pagrindiniais namų ypatumais, atskirai paėmus, didelis jų poveikis jaučiamas nuolat. Ir skaitymo meistriškumui šis poveikis yra didesnis nei matematikos ar mokslo dalykų raštingumui. Čia svarbiausia yra būdai, kuriais ugdymo nauda gaunama iš namuose atsiveriančio priėjimo prie literatūros ar kitų kultūros vertybių. Galima ginčytis, ar pažintis su klasikine kultūra reiškia buvimą geriausių protų ir geriausių kūrinių kompanijoje. Vertinant šiuo požiūriu, praranda svorį neigiamas elitinis ar snobiškas klasikos atspalvis.

Gyvenimas tik su vienu iš tėvų, apskritai paėmus, siejamas su menkesniu mokinių pažangumu. Visose EBPO šalyse mokinių, kurie gyvena tik su vienu iš tėvų, skaitymo meistriškumas įvertintas 12 taškų mažiau nei gyvenančių su abiem tėvais, kai visos kitos sąlygos esti vienodos. Kai kuriose šalyse šis skirtumas nedidelis. Tačiau dvi šalys, kuriose šis skirtumas didžiausias – Jungtinė Karalystė ir Jungtinės Valstijos, – kartu yra ir tos dvi valstybės, kuriose mokinių, gyvenančių tik su vienu iš tėvų, proporcija yra didžiausia.

Mokinių, gimusių už gimtosios šalies ribų, nesėkmingas mokymasis labai įvairuoja. Keliose šalyse ne gimtinėje gimusių mokinių skaitymo meistriškumas pasirodė esąs daug žemesnis nei mokinių, gimusių (kaip ir jų tėvai) gimtojoje žemėje. Dešimtyje iš penkiolikos šalių, kuriose yra daugiau kaip 3 proc. mokinių imigrantų, jis mažiausiai 71 tašku atsiliko nuo tenykščių mokinių meistriškumo, tačiau kai kuriose šalyse šis atotrūkis daug mažesnis. Reikšmingas skirtumas – 26 taškai – visų EBPO šalių mastu vis dėlto išlieka, net jei ir atsižvelgiama į kitas sąlygas. Šie mokiniai turi akademinių sunkumų arba dėl to, kad yra imigrantai, išterpiančys į naują ugdymo sistemą, arba kad naujosios kalbos jiems tenka mokytis namų aplinkoje, kuri tokio mokymosi nepalengvina. Abiem atvejais jiems gali prireikti ypatingo dėmesio. TMVP atskleidžia gana įvairialypį poveiklį tėvynėje gimusių vaikų, kurių tėvai buvo imigrantai. Kai kuriose šalyse jų pažangumas mažai skiriasi nuo tenykščių mokinių, bet trijose šalyse – Belgijoje, Liuksemburge ir Vokietijoje – šis atotrūkis viršija daugiau negu vieną skaitymo meistriškumo lygį.

Ar gali mokykla kompensuoti socialines-ekonomines sąlygas?

Mokykla visiems mokiniams siekia sudaryti vienodas sąlygas ir suteikti tas pačias galimybes, nesvarbu, kokios būtų šeimos, kurioje jie gimę, sąlygos. Apskritai skirtingos socialinės kilmės vaikų pažangumas nėra vienodai geras. Kiek tam įtakos turi namų aplinka ir kiek – mokykloje įgyjama patirtis? TMVP pateikia tam tikrų užuominų, kaip taikyti metodus, gerinančius ne itin pažangių mokinių mokymąsi.

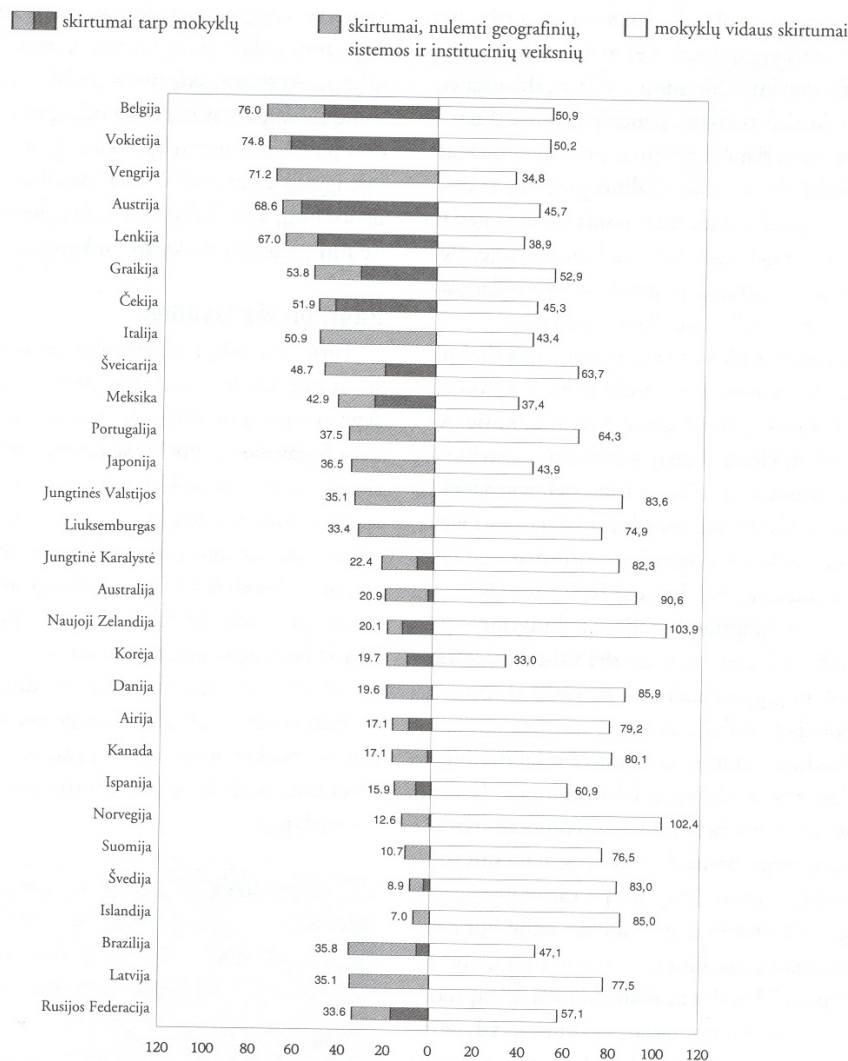
Pagrindinės išvados

Tarp mokyklų išryškėjančius mokymosi skirtumus kai kuriose šalyse nemažai paaiškina svyruojantis mokinių mokymasis. Kaip parodyta 5 paveiksle, didelių skaitymo pažangumo skirtumų tarp mokyklų pastebėta tokiose šalyse kaip Austrija, Belgija, Lenkija, Vengrija ir Vokietija, kur tuos skirtumus paaiškina svyruojantis bendras mokinių pažangumas. Ir priešingai – tokiose šalyse kaip Naujoji Zelandija ir Norvegija labiausiai jaučiami tik mokyklų vidaus skirtumai. Paprastai didžiausi

skirtumai tarp mokyklų vyrauja tose šalyse, kuriose mokiniai siunčiami į įvairių tipų vidurines mokyklas. Juos lemia pirminis mokyklinis ugdymas.

Mokymosi skirtumų mokyklų viduje ir tarp mokyklų įvairovė siejama su socialinėmis-ekonominėmis sąlygomis. Geriau besimokančių mokyklų mokiniai dažnai kilę iš pažangesnių šeimų. TMVP taip pat mano, kad socialinių-ekonominių grupių padariniai yra ryškesni diferencijuotų mokyklų sistemose, o ne ten, kur mokymo programų skirtumai tarp mokyklų nėra dideli.

5 pav. Mokinių pažangumo skirtumai tarp mokyklų ir mokyklų viduje kombinuotoje skaitymo meistriškumo skalėje (procentais nuo bendro EBPO šalių mokinių pažangumo skirtumų vidurkio)

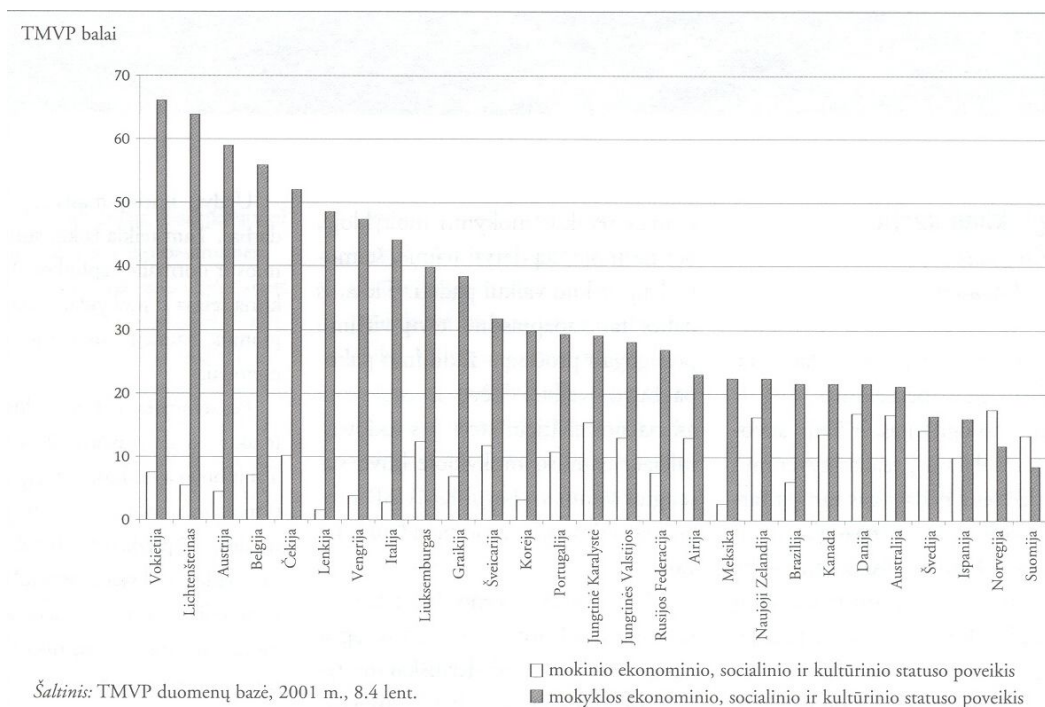

Mokyklos mokinių socialinė-ekonominė sudėtis – tai pažangaus mokymosi garantija, didesnė net už konkrečių namų sąlygų įtaką. Pavyzdžiui, TMVP pateikia pavyzdį: du mokiniai, kilę iš vienodo lygio šeimų, lanko skirtingas mokyklas: vienas – aukštesnio, kitas – žemesnio socialinio-ekonominio profilio. Tikėtina, kad jų skaitymo raštingumo lygis skirsis labiau nei kitų dviejų mokinių, kurie namuose turi skirtingas sąlygas, bet lanko tą pačią mokyklą. Ir nors šį reiškinį lemia daugybė priežasčių, jis iškelia galimą skirtingas mokyklas lankančių mokinių socialinio-ekonominio susiskaidymo ir pažangumo poliarizacijos ryšį.

6 paveiksle parodyta, kokios mokymosi pažangos galima tikėtis iš mokinių, kurių ekonominio, socialinio ir kultūrinio statuso rodiklis yra puse standartinio nuokrypio didesnis.

Paprastai mokyklos, kuriose ugdomi pažangesnių šeimų vaikai, turi geresnių išteklių, o jų aplinka yra palankesnė. Pavyzdžiui, Liuksemburgo ir Vokietijos mokyklose, turinčiose pažangesnes socialines-ekonominės sąlygas, mokytojų specialistų proporcija paprastai yra didesnė dėl to, kad šie mokytojai kviečiami dėstyti pažangesnėse, pagal gabumus suskirstytose klasėse, atveriančiose kelią į universitetus. Anot mokinių, mokyklų, kurių kontingentą sudaro vaikai iš aukštesnių socialinių-ekonominių sluoksnių, drausminis klimatas taip pat, atrodo, geresnis, ypač Italijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Jungtinėse Valstijose. Ir pagaliau žemo ekonominio, socialinio ir kultūrinio statuso mokyklų mokiniai mokyklų ištekliais nėra linkę naudotis taip dažnai kaip turtingesnių mokyklų mokiniai.

6 pav. Mokinio ir mokyklos socialinių-ekonominių sąlygų poveikis mokymosi sėkmei kombinuotoje skaitymo meistriskumo skalėje

Politinė įtaka

TMVP apibendrinimai ugdymo sistemoms turi didelę politinę įtaką. Kai kuriose šalyse mokiniai griežtai suskaidomi socialiniu-ekonominiu požiūriu iš dalies dėl pasidalijimo pagal gyvenamąją vietą ir ekonominių veiksnių, bet taip pat ir dėl mokymo sistemos ypatybių. Tokiose šalyse ugdymo politika gali riboti namų sąlygų įtaką mokinių mokymuisi, mažindama susiskaidymo į socialinius-ekonominius sluoksnius mastą arba diferencijuotai skirstydama mokykloms išteklius. Svarbu suprasti, kaip šiose valstybėse mokyklos išteklių paskirstymas šalies viduje yra susijęs su mokyklos socialiniu-ekonominiu kontingentu.

Kitose šalyse socialinis-ekonominis susiskaidymas yra palyginti mažas, t. y. mokyklos stengiasi, kad jų kontingentas socialiniu-ekonominiu požiūriu būtų

daugmaž vienodas. Šių šalių ugdymo politika gali riboti namų sąlygų įtaką priemonėmis, skirtomis mokyklų ištekliams gerinti, ir mažinti mokinių susiskaidymą pagal ekonominį, kultūrinį bei socialinį statusą mokyklų viduje. Tačiau galų gale svarbiausia, žinoma, yra tai, kaip veiksmingai tie ištekliai yra naudojami.

Literatūra

OECD (1999a). *Measuring student knowledge and skills: A new framework for assessment*. Paris.

OECD (2001). *Knowledge and skills for life. First results from PISA 2000. Executive summary*. Paris.

OECD (2001). *Knowledge and skills for life. First results from the OECD Programme for International Student Assessment (PISA) 2000*. Paris.

Judit Kadar-Fulop dirba EBPO švietimo darbo įdarbinimo ir ryšių su visuomene departamente. Tarptautinės skaitymo asociacijos narė, 1994-1998 m. - Vengrijos nacionalinės asociacijos prezidentė.
